

Dalmatinski bušak

The Dalmatian Bušak

Listeš, E., N. Prvanović Babić, E. Listeš, M. Maurić Maljković*

Sažetak

Pasmina dalmatinski bušak stara je pasmina konja koja je imala veliku ulogu u mediteranskom dijelu Hrvatske u kojem se uzgaja tijekom više od dva stoljeća. Koristio se kao tovarni konj, ponajviše za prijevoz grožđa, maslina i žita u primorskim selima na kopnu i otocima. Danas se u Hrvatskoj uzgaja mali broj jedinki te pasmine, a u cilju očuvanja pasmine provedena su znanstvena istraživanja i osnovana je Udruga ljubitelja i uzgajivača dalmatinskog bušaka. Temeljni cilj udruge je usmjeren poduzimanju mjera zaštite i revitalizacije uzgoja, povećanje broja jedinki, popularizacije i službenog priznanja pasmine u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: konj, dalmatinski bušak, izvorna pasmina, revitalizacija

Abstract

The Dalmatian bušak is a horse breed that has been present for more than two centuries in the Mediterranean part of Croatia. It was previously used as a pack horse mainly for transporting grapes, olives and grain in coastal villages on the mainland and islands. Today a small number of individuals is still bred in Croatia, and, in order to preserve them, scientific research has been conducted and the "Association of Dalmatian bušak lovers and breeders" founded. Its main goal is aimed at increasing the number of individuals, and popularization and official recognition of this indigenous breed in Croatia.

Key words: horse, dalmatian bušak, indigenous breeds, revitalisation

Uvod

Na području mediteranske Hrvatske tijekom proteklog desetljeća uočena je prisutnost malih konja poznatih pod nazivima dalmatinski bušak, dalmatinski poni, dalmatinski konj i dalmatinski tovarni konj. Istražujući razne povijesne izvore utvrđeno je da maleni konji (poniji) morfoloških značajki u tipu jedinki bušaka obitavaju na tom području dulje od dva stoljeća. Iako je danas prema klasifikaciji FAO-a (engl. *Food and Agriculture Organization*) pasmina svrstana u neocijenjene, a prema kategorizaciji

IUCN (engl. *International Union for Conservation of Nature*) u nedovoljno poznate (Barać i sur., 2011.), u Dalmaciji još uvijek postoji mala populacija konja koja svojom konformacijom odgovara pasmini dalmatinski bušak.

Dalmatinski bušak u svojoj se izvornoj namjeni koristio kao tovarni konj u mediteranskom dijelu Hrvatske, a ponajviše za prijevoz grožđa, maslina i žita u primorskim selima na kopnu i otocima (Barać i sur., 2011.). Smatra se da je nastao stoljetnim uz-

Ema LISTEŠ, dr. med. vet., Udruga ljubitelja i uzgajivača dalmatinskog bušaka, Split, dr. sc. Nikica PRVANOVIĆ BABIĆ, dr. med. vet., redovita profesorica, Klinika za porodništvo i reprodukciju, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, dr. sc. Eddy LISTEŠ, dr. med. vet., Veterinarski zavod Split, Hrvatski veterinarski institut, dr. sc. Maja MAURIĆ MALJKOVIĆ*, dr. med. vet., docentica, Zavod za uzgoj životinja i stočarsku proizvodnju, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. *Dopisna autorica: mmauric@vef.unizg.hr

Slika 1. Razglednica sa stranice Zaboravljena Dalmacija, nepoznata lokacija, 1900.

gojem na području mediteranske Hrvatske, uz povremenu introdukciju gena arapskog i bosanskog konja, te da je na oblikovanje dalmatinskog bušaka u samom početku nastajanja pasmine znatan utjecaj imao rimski poni.

Povijest pasmine

Prvi spomen malenih konja u Dalmaciji nalazi se u izvješću splitskog okruga iz 1822. godine koji je sastavio okružni poglavar Enrico Reha. U tom su izvješću konji opisani kao narodni konji „bijedne rase“, mjere dvanaest kvarti (*kvarta* – razmak između palca i kažiprsta, mjera manja od pedlja; Anonymous, 2022.), koji se rasploduju u krdu, potkivaju na turski način, slabo timare, a žive većinom na pašnjaku bez zaklona. Koriste se isključivo za prijevoz robe i tereta te ponekad i za jahanje (Reha, 2016.). Kako pisac navodi, konje jašu Vlaji, pa ih naziva i vlaškim konjima. Smatra da takvi konji nisu pogodni za vojne svrhe te da ih je potrebno oplemeniti s pastusima plemenitih pasmina. Sljedeći je pisani dokument iz 1830-tih, kad namjesnik Lilienberg u opisu o Habsburškoj pokrajini Dalmaciji također spominje konje koji su vrlo sitni i „nikakve rase“, a često su loše držani, hranjeni i pot-

kivani (Trogrlić i Clewing, 2015.). Kao i u prethodnom izvješću, autor napominje da se konji te pasmine nigdje ne upotrebljavaju za vuču, nego kao tovarne i prijevozne životinje. No za razliku od prethodnog autora, on smatra da se ti konji ne mogu oplemeniti jer bi genetski i dalje bili previše slični precima te bi ih narod u Dalmaciji i dalje tretirao jednako loše (prerana uporaba, loša hranidba itd.). Namjesnik Lilienberg navodi da je u Dalmaciji sveukupno bilo 14 096 konja. Krajem 19. stoljeća napisano je Izvješće o uzgoju konja na području Austro-Ugarske u razdoblju od 1848. do 1898. godine (Barać i sur., 2011.) u kojem major Hermann Gassebner spominje uzgoj manjih, ali vrlo živahnih konja koji se na području Dalmacije koriste kao tovarne životinje.

Ime dalmatinskog bušaka prvi se put spominje u izvješću o radu Zemaljske gospodarstvene Uprave Kraljevine Hrvatske i Slavonije za razdoblje 1896. – 1905., gdje prof. dr. Oton Frangeš u poglavlju o konjogojstvu piše o malenim konjima (Barać i sur., 2011.) navodeći kako određeni krajevi (Dalmacija) nemaju dobre uvjete za razvoj konjogojstva. Stoga se na tim područjima nisu razvili konji lijepog izgleda kao posavski konj, već konji teške, mesnate glave, kratkog vrata, dugih leđa, velikog trbuha, strmih sapi i tankih nogu te slabo razvijene mišićavosti. Kopta su čvrsta, no često plosnata zbog njihova neodržavanja. Visina grebena konja je od 110 cm do 140 cm te ih naziva konjima niskog rasta, odnosno ponijima. Prof. dr. Oton Frangeš piše da su konji i u najsiromašnijim krajevima žilavi i ustrajni te nose teret po strmim putovima kroz neprohodno kamenje. Često nose teret i vlasnika i u lošim vremenskim uvjetima (tijekom bure i kiše) sigurnim korakom.

Slika 2. Fotografija iz Slobodne Dalmacije, petogodišnji Mate Meštrović (sin Ivana Meštrovića), 1935.

a

b

c

d

46

e

f

g

Slika 3. Kobile iz knjige „Libretto delle cavalle“ autora Giacomina Gospodneticha Martinovichaiz. a) Bizza iz Solina b) Solinka iz Solina c) Zvirka iz Solina d) Bossa iz Zadvarja e) Žurka iz Zadvarja f) Siva iz Kaštela g) Zeka iz Kaštela. Slike nastale sredinom '30.-tih godina prošlog stoljeća.

Tablica 1. Mjere visine grebena kobila iz knjige *Libretto delle cavalle* autora *Giacoma Gospodneticha Martinovicha*.

Ime kobile	Visina u grebenu	Starost
Bizza	124 cm	6 godina
Solinka	130 cm	2 godine
Zvirka	125 cm	3 godine
Bossa	126 cm	2 godine
Žurka	124 cm	4 godine
Siva	126 cm	2 godine
Zeka	132 cm	4 godine

Autor konje naziva neuglednima istodobno se diveći njihovoj ustrajnosti i sigurnosti. Smatra da ne postoji inozemna pasmina koja bi mogla zamijeniti domaćeg konja. Autor navodi: *...ovaj konj kraški razlikuje se donekle od konja »brdskog« u srednjem i istočnom dielu zemlje; potonji je nešto veći, više sdepnast, narod mu veli »bušak«*. U disertaciji Babić (1939.) navodi da su konji bili važni za prijevoz grožđa, maslina i žita u primorskim selima na kopnu i otocima koji su raspolagali s više obradive zemlje. O dalmatinskom bušaku pisao je i Stanko Ožanić u *Poljoprivredi Dalmacije u prošlosti* iz 1955. godine (Barać i sur., 2011.). Naziva ih dalmatinskim i svrstava u ponije iznimnih osobina koje se ne nalaze u pasmina ostalih zemalja. Defilippis (2001.) piše o konjima koji su kržljavi i malog rasta, žive na otvorenom i hrane se pašom. Navodi da se konji upotrebljavaju za nošenje tereta, a ne za vuču te da ne postoji konjogojski zavod, pa se domaći konji „slobodno razmnožavaju“. Posljednji dokument u kojem se govori o dalmatinskom bušaku jest *Zelena knjiga izvornih pasmina hrvatske* (Barać i sur., 2011.): *Svi koji se konjima bave i koji su mogli da prouče dalmatinskog konja, složni su u tome da je dalmatinski konj izvrstan pony rijetkih vrlina koje se teško sreću u pasminama drugih zemalja. Dalmatinski bušak ima izuzetnu kulturno-povijesnu važnost za područje u kojem je oblikovan. Tijekom minulih stoljeća ova je pasmina bila utkana u svakodnevnicu života običnog čovjeka, prvenstveno u prijenosu ljudi i njegovih dobara a po potrebi i obrani od osvajača. [...] Ranije iznesene tvrdnje ukazuju na više tisućljetnu tradiciju uzgoja ovoga konja na području Dalmacije. Potencijalnim izumiranjem dalmatinskog bušaka Dalmacija bi nepovratno izgubila dio kulturno-povijesnog identiteta.*

Uz povijesne zapise nalazimo prilično velik broj razglednica i fotografija dalmatinskog bušaka (slike 1). Iako su konji na fotografijama u nepravilnim položajima za ikakve izmjere, a na nekima nisu u potpunosti ni vidljivi, moguće je uočiti da su prilično slični vanjštinom. Također, na fotografijama je vidljivo da konji dopiru do prsa odrasle muške osobe, tj. da su manji za oko trećinu prosječne visine odraslog muškarca, koji na fotografijama stoji pored njega (slike 1, 3, 4, 5). Na temelju dostupnih podataka o prosječnoj visini muškarca u Dalmaciji tijekom 19., 20. i 21. stoljeća, vidljivo je da se ona nije znatnije mijenjala te je i danas 173 cm (kao i u 19. i 20. stoljeću; Jureša i sur., 2012.; Kasum, 2015.). Iz tog se može pretpostaviti da je dalmatinski bušak u grebenu bio visok oko 125

Slika 4. Razglednica Eme Listeš (ustupio Igor Goleš), Vela Luka, 1963. godine

Slika 5. Fotografija sa stranice Zaboravljena Dalmacija, Novalja, 1965. godine

cm. Najčešća boja je dorat s bijelim oznakama na glavi i/ili nogama, no ima i alata i sivaca. Na slikama na kojima je prikazan konj u radu (slike 1, 2, 4, 5) vidljivo je da se koristio za jahanje ili nošenje tereta, a ni na jednoj nije prikazan kao zaprežna životinja, što je u skladu s navedenim pisanim izvorima.

Osobito je potrebno naglasiti knjižicu *Libretto delle cavalle* autora Giacoma Gospodneticha Martinovicha iz 1935. godine (ustupljena od strane njegova praunuka). Radi se o bilježnici u kojoj je navedeni autor upisivao podatke o kupljenim kobilama: ime, podrijetlo, dob, vrijeme dolaska na njegovo imanje u Dolu na otoku Braču, visinu u grebenu i kad su ždrijebile, uz podatak radi li se o muli ili konju.

Prema navodima i opisu sve su kobile bile podrijetlom iz primorskih mjesta koja se nalaze u Splitsko-dalmatinskoj županiji, a morfološki odgovaraju konjima s prijašnjih slika, uz nešto mišičaviji vrat u kobile Solinke i širi trup u kobile Zeke (slika 3). Visina je u kobila prema podacima iz bilježnice prikazana u tablici 1.

Prosječna visina grebena malene populacije kobila bila je 126,71 cm što se podudara s visinom po opisima i ostalim fotografijama iz prošlosti.

Uz povijesne zapise zanimljivo je spomenuti i dokumentarni film *Jesen na otoku Braču* (Croatia film, 1957.) redatelja Branka Belana i snimatelja Jure Rujančića. Dokumentarni film govori o životu, ljudima i običajima na otoku Braču, a u njemu su uz mazge i magarce vidljivi i konji u tipu dalmatinskog bušaka.

Opis pasmine

Dalmatinskog bušaka najčešće se opisuje kao konja suhe, umjereno velike glave, ravnog do konveksnog profila, kratkih ušiju čiji se vrhovi lagano okreću prema unutra kad uši stoje postranice. Oči su male, uvijek tamne, izražajne i živahne. Vrat je umjereno dug i tanak, ravnog do jelenskog oblika, neznatno mišičaviji u pastuha, s blagim prijelazom spojen s trupom. Prsa su uska i umjereno duboka. Greben je srednje izražen i dug. Visina grebena je 130 cm, a dužina trupa 136 cm (Listeš, 2022.). Iz navedenog je vidljivo da su duži nego viši, tj. da su pravokutna oblika. Leđa su umjereno duga i blago ulegnuta. Sapi su umjerene dužine i širine, spuštene, krovaste, obrasle suhim mišićjem. Noge su pravilna položaja, u ponekih je primjeraka primijećen O-stav. Mišićje je na nogama dobro vidljivo i suho, snažnih tetiva. Zglobovi su također dobro izraženi i suhi. Prosječni obujam cjevanice je 17,5 cm (Listeš, 2022.). Kopita su izrazito čvrsta i mala, veličinom slična kopitu magarca. Hod je ispravan, energičan i

Slika 6. Kobila Greta vlasnika Mihe Kukuljice, rujan 2021. godine

elastičan. Kas je spor, brzog ritma, a galop im je ugodan. Dlaka dalmatinskog bušaka najčešće je jedno-bojna i tamna (dorati i vranci, slike 6 i 7a), no prisutni su i sivci (slika 7b), alati i kulaši. Većina tamnih i alatih konja ima bijele oznake na nogama i glavi. Karakterno su mirni, ali i prilično temperamentni. U radu su izrazito ustrajni, prilagodljivi, poslušni i spremni udovoljiti vlasniku (slika 7).

Osnivanje Udruge ljubitelja i uzgajivača dalmatinskog bušaka

Nekoliko godina nakon početka terenskog rada, pronalaska jedinki, uzimanja njihovih mjera i uzoraka dlake za potrebe genetskih istraživanja koja je porveo Zavod za uzgoj životinja i stočarsku proizvodnju Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatskog veterinarskog instituta – podružnice Veterinarski Zavod Split, osnovano je krovno pasminsko udruženje kao preduvjet buduće provedbe selekcijskog rada i ostvarivanja zajedničkih interesa uzgajivača, a sve s ciljem uspješnijeg razvoja i očuvanja dalmatinskog bušaka.

Dana 24. studenoga 2021. godine u Splitu je osnovana Udruga ljubitelja i uzgajivača dalmatinskog bušaka, skraćena naziva ULJUDBA. Sjedište je Udruge na adresi Gundulićeva 6, 21000 Split, a zastupnica je Ema Listeš. Među glavnim je zadaćama Udruge učiniti sve predradnje potrebne za pokretanje postupka revitalizacije pasmine, u što pripada i izrada uzgojnog programa. Trenutačno udruga broji 13 članova.

Slika 7. Dalmatinski bušaci u radu a) Pastuh Bavo u sklopu škole jahanja, vlasnica Ema Listeš, ožujak 2021. godine b) Kobila Zuka s vlasnikom Mariom Sladom u dubrovačkoj nošnji, slika u vlasništvu Maria Slade, siječanj 2022. godine.

Zaključak

Pasmina konja dalmatinski bušak izvorna je hrvatska pasmina s dugom tradicijom uzgoja na području mediteranske Hrvatske (Dalmacije), što potvrđuju brojni povijesni izvori. Iako je na teritoriju Dalmacije prisutan više od dva stoljeća, njegov uzgoj i oblikovanje nikad nisu bili predmetom sustavnog rada, nego su ovisili o zahtjevima i potrebama lokalnog stanovništva za tovarnim konjem koji se sigurnim korakom kreće po krševitu terenu. Nekad zastupljen na području cijele Dalmacije, danas broj jedinki nije sasvim poznat (procjenjuje se na stotinjak jedinki), a preostale jedinke prisutne su najviše u Dalmatinskoj zagori i Dubrovačkom primorju. Provedena su istraživanja kako bi se odredile odlike eksterijera konja u tipu dalmatinskog bušaka, a u tijeku su i genetske analize pasmine. Zajednički napori institucija povezanih s istraživanjima i Udruge usmjereni su na poduzimanje mjera zaštite s ciljem revitalizacije uzgoja, povećanja broja jedinki, popularizacije i službenog priznanja te pasmine kao izvorno Hrvatske.

Literatura

- ANONYMOUS (2022): Rječnik Cvjetane Miletić. Kastav – naš stari grad [citirano 18. svibnja 2022.]. Dostupno na: <https://kastavstarigrad.com/rjecnik/>
- BARAC, Z., LJ. BEDRICA, M. ČAČIĆ, M. DRAŽIĆ, M. DADIĆ, M. ERNOIĆ, M. FURY, Š. HORVATH, A. IVANKOVIĆ, Z. JANJEČIĆ, J. JEREMIĆ, N. KEZIĆ, D. MARKOVIĆ, B. MIOČ, R. OZIMEC, D. PETANJEK, F. POLJAK, Z. PRPIĆ, M. SINDIČIĆ (2011): Zelena knjiga izvornih pasmina Hrvatske. Kerschhoffset d.o.o., Zagreb, Hrvatska.
- BABIĆ, E. (1939). Prilog poznavanju domaćih primorskih magaraca. Disertacija, Poljoprivredno-šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- DEFILIPPIS, J. (2001.): Dalmatinska poljoprivreda u prošlosti. Književni krug, Split, Hrvatska.
- IVANKOVIĆ, A., J. RAMLJAK, Š. HORVAT (2012): Odlike vanjštine tovarnih konja mediteranske Hrvatske. 47th Croatian and 7th International Symposium on Agriculture (Opatija, 13–17 February 2012). Zbornik radova. Opatija (688-692).
- JUREŠA, V., V. MUSIL, M. KUJUNDŽIĆ TILJAK (2012): Growth Charts for Croatian School Children and Secular Trends in Past Twenty Years. Coll. Anthropol. 36, 47-57.
- KASUM, F. (2015): Usporedba prosječnih tjelesnih visina antičke i srednjovjekovne populacije Dalmacije. Diplomski rad, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti Sveučilišta u Splitu.
- LISTEŠ, E. (2022.): Genotipizacija populacije konja u tipu dalmatinskog bušaka. Diplomski rad, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- REHA, E. (2016.): Splitski okrug 1822. godine. Izvještaj sastavio okružni poglavar Enrico Reha. Transkribirala, prevela i priredila Ljerka Šimunković. Hrvatsko-talijanska kulturna udruga Dante Alighieri, Split, Hrvatska.
- TROGRLIĆ, M., K. CLEWING (2015): Dalmacija – neizbrušeni dijamant: Habsburška pokrajina Dalmacija u opisu namjesnika Lilienberga. Leykam International i Odsjek za povijest filozofskog fakulteta u Splitu, Zagreb-Split, Hrvatska.